

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยชิ้นนี้ ได้ให้ความสำคัญกับการศึกษากระบวนการในการกล่อมเกลาทางสังคมที่มีความเกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนกะเหรี่ยง ซึ่งมีความแตกต่างทางด้านชาติพันธุ์ และมีวิธีการถ่ายทอดความรู้ที่ดูจะแตกต่างไปจากระบบความรู้สมัยใหม่ที่มีทฤษฎีทางวิทยาศาสตร์เป็นฐานในการอธิบายความเป็นเหตุเป็นผลขององค์ความรู้ที่หลากหลาย แต่ขาดการอธิบายถึงความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับวิถีทางการดำรงอยู่ของชุมชน ดังนั้นการวิจัยครั้งนี้จึงมุ่งที่จะนำเสนอให้เห็นและเกิดความเข้าใจในรูปแบบและวิธีการในการสืบทอดความรู้ของชุมชนที่มีความสัมพันธ์กับระบบการจัดการและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ โดยศึกษาถึงความรู้ภูมิปัญญาของท้องถิ่นทางด้านวัฒนธรรมความเชื่อ, ความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันระหว่างคนกับธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ตลอดจนวิถีการผลิตที่สอดคล้องกับธรรมชาติสิ่งแวดล้อม เพื่อนำมาอธิบายให้เห็นความสัมพันธ์แบบผสมกลมกลืนซึ่งกันและกันระหว่างชุมชนกับธรรมชาติและสิ่งเหนือธรรมชาติ

สำหรับการดำเนินการวิจัย ผู้วิจัยได้กำหนดขั้นตอนไว้ดังนี้

1. ศึกษาข้อมูลทุติยภูมิจากเอกสาร ตำรา และรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง
2. ศึกษาและสำรวจข้อมูลเบื้องต้นในสนาม
3. สร้างและเลือกเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย
4. เก็บรวบรวมข้อมูล
 - 4.1 สร้างความสัมพันธ์
 - 4.2 การกำหนดประชากร
 - 4.3 สังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม
 - 4.4 สัมภาษณ์แบบเจาะลึก
5. การวิเคราะห์ข้อมูล

การศึกษาข้อมูลทุติยภูมิจากเอกสาร ตำรา และรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในขั้นต้นผู้วิจัยได้ทำการศึกษาเอกสาร ตำรา และรายงานการวิจัยที่นักศึกษาหรือนักวิชาการท่านอื่น ๆ ได้ทำการศึกษาไว้ก่อนหน้านี้ จากการค้นคว้าและอ่านตามห้องสมุด เช่น หอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และหอสมุดคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เพราะงานวิจัยนี้ต้องอาศัยเอกสารตำราทางสังคมวิทยาและมนุษยวิทยาเป็นอย่างมาก แต่อย่างไรก็ตามผู้วิจัยก็เพียงแต่ศึกษาจากเอกสาร ตำรา พอที่จะเป็นแนวทางในการทำวิจัย โดยมีมุมมองของการศึกษานอกระบบที่เฉพาะเจาะจงลงไปในแนวคิดของกระบวนการกล่อมเกลாதงสังคม การแลกเปลี่ยนพูดคุยกับคณาจารย์ ผู้มีประสบการณ์ในงานวิจัย ก็มีความจำเป็นในการทำให้ผู้วิจัยได้เพิ่มพูนความรู้ความเข้าใจ โดยเฉพาะแนวนงานที่เกี่ยวข้องกับ "วัฒนธรรมชุมชน" ที่มีความเชื่อมั่นในศักยภาพของชุมชนด้วยการนำเอาความรู้หรือภูมิปัญญาท้องถิ่นมาแก้ปัญหาต่าง ๆ ให้สำเร็จได้ด้วยตัวของชุมชนเอง

จากรายงานการปฏิบัติงานประจำเดือนของเจ้าหน้าที่สนามในโครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการบ่มชุมชน สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ซึ่งรับผิดชอบทำงานในหมู่บ้านแม่หาร หมู่ที่ 4 ตำบลบ้านกาด อำเภอแม่สะเรียง ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2534 เป็นต้นมา และในโครงการนี้ ผู้วิจัยได้มีโอกาสดำเนินการเป็นกรรมการของโครงการฯ ในฝ่ายขององค์กรพัฒนาภาคเอกชน (NGO) ด้วย จึงได้ให้ความสนใจและมีความใกล้ชิดกับข้อมูลเป็นอย่างดี รวมทั้งเคยมีโอกาสดำเนินการไปเยี่ยมชมและให้คำปรึกษาในการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่เป็นครั้งคราวอีกด้วย

การศึกษาและสำรวจข้อมูลเบื้องต้นในสนาม

ผู้วิจัยได้เข้าไปสำรวจ และสังเกตด้วยตนเองในฐานะของนักศึกษาของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ โดยทำการบันทึกข้อมูลทางด้านกายภาพและพิธีกรรมต่าง ๆ ในรอบปีของชุมชน ใช้เวลาประมาณ 3 วัน เมื่อเดือนเมษายน 2535

เมื่อกลับออกมาแล้วได้ทำการเปรียบเทียบข้อมูลทั้ง 2 ทาง เพื่อความแน่นอนชัดเจนอีกครั้งหนึ่งก่อนที่จะทำการวางแผนเพื่อกำหนดขอบเขตพื้นที่ และเครื่องมือที่จะใช้ในการทำการวิจัยต่อไป ทั้งนี้ผู้วิจัยมีเหตุผลในการเลือกขอบเขตพื้นที่ทำการวิจัย 3 ประการดังนี้

1. เป็นหมู่บ้านชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยง ซึ่งมีประวัติการตั้งถิ่นฐานถาวรเป็นระยะเวลานานและอยู่ติดเขตป่าอุดมสมบูรณ์
2. มีระบบความคิด ความเชื่อและพิธีกรรมที่สนับสนุนการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ
3. มีผู้นำอาวุโสในการประกอบพิธีกรรมทางความเชื่อของชุมชน

การสร้างและเลือกใช้เครื่องมือในการวิจัย

เมื่อทราบข้อมูลและเห็นสภาพทั่วไปของชุมชนที่จะทำการศึกษาก่อนแล้ว ผู้วิจัยพบว่าในการทำการวิจัยชุมชนที่มีความแตกต่างทางด้านชาติพันธุ์จากสังคมใหญ่ การที่จะได้มาซึ่งข้อมูลในการวิจัยที่น่าเชื่อถือ คงจะเป็นการยากหากใช้เครื่องมืออย่างใดอย่างหนึ่งโดยเฉพาะ ดังนั้นจึงต้องเตรียมเครื่องมือไว้หลาย ๆ อย่าง เพื่อนำมาใช้อย่างผสมผสานและให้สอดคล้องกับช่วงเวลาและสถานการณ์ภายในชุมชน ขณะที่ทำการวิจัย ดังนี้

1. แบบสัมภาษณ์แบบกึ่งมีโครงสร้าง ด้วยการกำหนดหัวข้อที่จะทำการศึกษาไว้กว้างๆ ล่วงหน้าเป็นลักษณะคำถามแบบปลายเปิด เพื่อให้ชาวบ้านได้พูดคุยแลกเปลี่ยนกับผู้วิจัยอย่างเป็นธรรมชาติ และได้ข้อมูลระดับลึกจากการซักถามรายละเอียดในประเด็นที่กำหนดเอาไว้ อาทิเช่น ระบบโครงสร้างที่สำคัญ ๆ ในชุมชน พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตในรอบปีของชุมชน หรือเหตุการณ์สำคัญ ๆ ในอดีต เป็นต้น

โดยทำการบันทึกลงในสมุดบันทึกข้อมูลภาคสนามของผู้วิจัย ที่ใช้บันทึกข้อมูล 2 ลักษณะ คือ บันทึกข้อมูลที่ได้จากการสังเกตทั้งแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม ซึ่งคล้ายกับเป็นการบันทึกประจำวันของผู้วิจัยเอง (Diary) อีกลักษณะหนึ่งเป็นการบันทึกข้อมูลที่ได้จากการพูดคุยกับผู้ให้ข้อมูล (ชาวบ้าน) ในประเด็นที่มีการกำหนดไว้ข้างต้น ซึ่งในบางครั้งผู้วิจัยได้ใช้เครื่องบันทึกเสียง ช่วยในการเก็บรายละเอียดเนื้อหาของการบอกเล่า โดยผู้ให้ข้อมูล แล้วเปิดฟังหลังจากการเสวนาเสร็จสิ้นในช่วงกลางคืนที่ผู้เขียนมีโอกาสนั่งอยู่ในชุมชน และทำการบันทึกในประเด็นที่สำคัญ ๆ หรือบางครั้งก็จะออกมาทำการบันทึกลงสมุดหลังจากออกจากชุมชนแล้ว ตัวอย่างแนวคำถามที่ผู้วิจัยวางไว้เป็นกรอบในการทำการสัมภาษณ์ ดังนี้

1. ชุมชนมีระบบโครงสร้างที่สำคัญ ๆ อะไรบ้างและแต่ละส่วนมีความสัมพันธ์กับ
อย่างไร
2. ชุมชนมีความเชื่อและพิธีกรรมอะไรบ้างที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ทรัพยากร
ธรรมชาติ
3. ชุมชนมีองค์ความรู้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอะไรและมีวิธีการอย่างไร
ในการถ่ายทอด
4. องค์กรหรือบุคคลใดที่มีหน้าที่ในการสืบทอดความรู้ต่าง ๆ เหล่านั้น
5. การดำรงอยู่และสืบทอดของ ความเชื่อ, พิธีกรรม/มีปัจจัยอะไรที่ก่อให้เกิด
การเปลี่ยนแปลง
6. สถาบันอะไรในชุมชนที่มีส่วนในการให้การอบรม/กล่อมเกลานักเรียนในเนื้อหาดังกล่าว
 - โรงเรียน
 - วัด ฯลฯ

2. แนวทางการสังเกต ผู้วิจัยได้วางเป็นแนวไว้ว่า น่าจะเข้าร่วมสังเกตแบบมี
ส่วนร่วมให้ได้มากที่สุด เพราะสามารถที่จะทำความเข้าใจอย่างชัดเจนถึงวิถีชีวิตของชุมชน รวมถึง
ถึงรายละเอียดต่าง ๆ ในการประกอบพิธีกรรม ทั้งผู้ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขเวลาด้วยเช่นกัน เพราะ
หากว่าทราบระยะเวลาที่แน่นอนในการประกอบพิธีกรรม หรือกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งของชุมชน
แล้ว ก็จะทำให้ผู้วิจัยสามารถทำการวิเคราะห์ไปพร้อม ๆ กับการเก็บรวบรวมข้อมูลได้ด้วย และ
หากมีข้อสงสัยก็อาจซักถามผู้เข้าร่วมกิจกรรมนั้น ๆ ได้ทันที

การเก็บรวบรวมข้อมูล

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ นอกจากผู้วิจัยจะได้ทำการรวบรวมข้อมูลจากเอกสารงานวิจัยที่
เกี่ยวข้องแล้ว ผู้วิจัยยังได้เข้าไปรวบรวมข้อมูลในชุมชนด้วยตนเอง โดยการวางแผนในการดำเนิน
การรวบรวมข้อมูลไว้เป็นขั้นตอนดังนี้ คือ

1. การสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน

เพื่อให้การวิจัยเชิงคุณภาพดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ ผู้ทำการวิจัยจึงมีความ
จำเป็นในการดำเนินการวิจัยเพื่อให้ได้รับทราบข้อมูลที่ชัดเจน และน่าเชื่อถือให้มากที่สุด ซึ่งการที่

จะทำให้เช่นนั้นได้ ผู้วิจัยต้องสร้างความคุ้นเคยและการสร้างการยอมรับจากชาวบ้านเสียก่อน ด้วยการแนะนำตัวอย่างไม่เป็นทางการ โดยการนำพาของ อุดม สุกใส ซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่ของโครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการปาฐกชนภาคเหนือ สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ มีหน้าที่รับผิดชอบอยู่ในหมู่บ้านแม่หารที่ผู้วิจัยเข้าไปทำการวิจัย แม้ว่าก่อนหน้านี้ผู้นำหมู่บ้านและกรรมการหมู่บ้านบางคนจะรู้จักผู้วิจัยมาบ้างแล้วก็ตาม แต่ก็ไม่ใช่ในบทบาทของนักศึกษาที่เข้ามาทำการวิจัย ซึ่งการแนะนำตัวครั้งแรกนี้ก็ได้รับการต้อนรับเป็นอย่างดี เพราะธรรมชาติของชาวกะเหรี่ยง ก็มีลักษณะเป็นมิตรกับคนต่างถิ่นอยู่แล้ว อีกประการหนึ่ง ผู้วิจัยก็เคยมีประสบการณ์ในการทำงานและใช้ชีวิตคลุกคลีกับชาวกะเหรี่ยงมาก่อนแล้วในเขตอำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน การบอกเล่าประสบการณ์ของตนเองให้ชาวบ้านได้รับรู้ จึงเป็นการชักนำให้เกิดมิตรภาพระหว่างกันและกันมากยิ่งขึ้น

หลังจากการแนะนำตัวผ่านไป ชาวบ้านหลาย ๆ คนคลายข้อสงสัยในวัตถุประสงค์ของการเข้าหมู่บ้านของนักวิจัยแล้ว ความสะดวกในการเดินสำรวจและพูดคุยกับชาวบ้านก็ติดตามมาและแน่นอนผู้วิจัยเองก็มีความสบายใจที่จะใช้เวลากับตัวเองหลาย ๆ วันในการพักในหมู่บ้าน โดยพักร่วมกับอุดม ที่บ้านของครูสมจิตร กุโพน ซึ่งได้รับความกรุณาและการต้อนรับอันอบอุ่นจากครูและครอบครัวของครู เป็นอย่างดี

เดือนเมษายน 2535 เป็นเดือนที่ผู้วิจัยเริ่มเข้าไปในหมู่บ้านแม่หาร ช่วงนั้นชาวบ้านกำลังมีกิจกรรมพัฒนาร่วมกัน คือ การซ่อมแซมศาลาการเปรียญที่วัดแม่หาร ซึ่งอยู่ทางท้ายหมู่บ้าน อุดมจึงพาผู้วิจัยเข้าไปร่วมกิจกรรมกับชาวบ้าน และได้แนะนำให้ผู้วิจัยรู้จักกับพ่อเผ่ามือพอพื่อ ซึ่งมีความรู้ในเรื่องการขับลำนำ (อ้อทา) และประเพณีที่สำคัญ ๆ ในรอบปีของชุมชนบ้านแม่หาร และผู้วิจัยก็ได้ตามเขาเจดีย์ เพียงแต่ทำความรู้จักและสร้างความคุ้นเคยไว้ก่อน ด้วยการรับประทานอาหารที่บ้านพ่อเผ่า ซึ่งเป็นประเพณีของชาวกะเหรี่ยงที่ต้องเตรียมข้าวปลาอาหารให้กับแขกที่มาเยี่ยมถึงบ้านตน และอาหารมื้อแรกของการเข้าไปทำวิจัยที่บ้านแม่หารก็คือ ข้าวเบอะ (ตำเกอเปาะ) ซึ่งถือว่าเป็นอาหารพิเศษสำหรับการต้อนรับแขก มีลักษณะคล้ายข้าวต้มทรงเครื่อง โดยใส่เครื่องปรุงหลายอย่าง อาทิเช่น ชะอม กุ้งแห้ง หัวปลี พริก เกลือ และเนื้อไก่

2. การกำหนดประชากร

การวิจัยครั้งนี้มุ่งที่จะทำความเข้าใจในปรากฏการณ์ทางสังคมในส่วนที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการกล่อมเกลாதาสังคมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งในกระบวนการดังกล่าว

จะมีผู้ที่เกี่ยวข้องพอจำแนกได้ 2 กลุ่มดังนี้คือ กลุ่มผู้ทำการถ่ายทอดกับกลุ่มผู้ที่ได้รับการถ่ายทอด แต่เพื่อให้เห็นกระบวนการในการสืบทอดความรู้ในเรื่องดังกล่าวของชุมชนบ้านแม่หาร ซึ่งเป็นกรณีศึกษาเฉพาะ ดังนั้นผู้วิจัยจึงกำหนดกลุ่มบุคคลที่จะเป็นผู้ให้ข้อมูล (Key informant) ออกเป็น 3 กลุ่มอายุ โดยระบุเป็นกรอบในการทำการศึกษาค้นคว้าเพื่อนำไปสู่การรวบรวมข้อมูลที่รอบด้าน ด้วยการพูดคุยที่เป็นธรรมชาติและเจาะลึกในประเด็นที่เกี่ยวข้อง

2.1 กลุ่มผู้นำ, ผู้นำอาวุโสภายในชุมชนที่เป็นผู้นำในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ และสามารถลำดับเหตุการณ์หรือสามารถบอกเล่าประวัติการตั้งถิ่นฐาน ลำดับเครือญาติรวมถึงการเปรียบเทียบการจัดการและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติระหว่างอดีตกับปัจจุบันในการวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดช่วงอายุของกลุ่มผู้นำอาวุโสวันน่าจะมีอายุ 60 ปีขึ้นไป เพราะคนในช่วงวัยนี้ได้ผ่านประสบการณ์ชีวิตมามาก และเท่าที่ทำความรู้จักกันขึ้นต้น ผู้วิจัยก็พอจะทราบประวัติคร่าว ๆ ของผู้นำอาวุโสแต่ละคนว่ามีอายุอยู่ในช่วงนี้เกือบทั้งสิ้น อีกทั้งเป็นผู้ทำหน้าที่ในการถ่ายทอดความรู้ ความเชื่อ พิธีกรรมให้คนรุ่นหลังในชุมชนนี้ด้วย

2.2 กลุ่มคนวัยกลางคน ที่ได้รับการถ่ายทอดเรื่องราวความเชื่อต่าง ๆ ตลอดจนพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิต ซึ่งกลุ่มนี้เป็นกลุ่มที่มีบทบาทสำคัญในกระบวนการส่งผ่านความรู้ที่ตนเองได้รับจากคนเฒ่าคนแก่สู่คนรุ่นลูกหลานสืบต่อไป

2.3 กลุ่มคนหนุ่มสาว ที่มีโอกาสได้รับความรู้จากระบบการศึกษาสมัยใหม่ ส่วนหนึ่งและได้รับความรู้จากคนรุ่นพ่อรุ่นแม่อีกส่วนหนึ่ง เพื่อมองความเปลี่ยนแปลงของการกล่อมเกลาทางสังคมของชุมชน

3. การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม

ในการสังเกตนอกจากสภาพพื้นที่และสภาพวิถีการดำเนินชีวิตประจำวันของสมาชิกชุมชน ซึ่งเป็นการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมแล้ว สิ่งที่ผู้วิจัยให้ความสำคัญมากในการหาโอกาสเข้าไปสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม คือ การประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ในรอบปีของชุมชนบ้านแม่หาร แม้ว่าผู้วิจัยจะไม่ได้ใช้ระยะเวลาในการเก็บข้อมูลแต่ละช่วงเป็นระยะเวลานานๆ ก็ตาม แต่ผู้วิจัยได้รับทราบข้อมูลเกี่ยวกับช่วงเวลาที่ชุมชนจะประกอบพิธีกรรมแต่ละอย่างด้วยการสร้างความคุ้นเคยกับครู และชาวบ้านบางคนที่มีอายุรุ่นราวคราวเดียวกันกับผู้วิจัยเพื่อให้ส่งข่าวสารให้ทราบเป็นการล่วงหน้า แล้วผู้วิจัยก็จะเดินทางเข้าไปร่วมพิธีกรรมต่าง ๆ อาทิ การเลี้ยงเจ้าเมืองหรือการ

เลี้ยงชีพฝ่าย เป็นต้น แต่สำหรับพิธีกรรมเลี้ยงชีพขุนห้วย ผู้วิจัยได้รับทราบจากการให้สัมภาษณ์และวิถีทัศน์ ซึ่งทางเจ้าหน้าที่ของสถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนาส่งมาให้ หลังจากทำการศึกษาด้วยตนเองแล้ว ก็สอบถามเพิ่มเติมจากผู้อาวุโสที่มีความรู้เกี่ยวกับพิธีกรรมดังกล่าว

สำหรับการสังเกตแบบมีส่วนร่วม นอกจากจะทำให้ผู้วิจัยได้ข้อมูลเชิงประจักษ์ด้วยตัวเองแล้ว การสอบถามแลกเปลี่ยนกับผู้เข้าร่วมในการประกอบพิธี ก็ทำให้ได้ข้อมูลที่ชัดเจนแก่ผู้วิจัยเพิ่มมากขึ้นด้วย แต่ทั้งนี้หมายความว่าผู้วิจัยจะต้องได้รับการยอมรับและมีความสัมพันธ์ที่ดีกับผู้ให้ข้อมูล ซึ่งในส่วนนี้ผู้วิจัยเองก็ได้รับจากสมาชิกของชุมชนและผู้ให้ข้อมูลหลาย ๆ คน รวมทั้งผู้นำพิธีกรรมก็มีความกระตือรือร้นในการถ่ายทอดข้อมูลต่าง ๆ ให้ผู้วิจัยได้รับทราบ แต่ก็มีมีการตรวจสอบความสมบูรณ์ของข้อมูลจากบุคคลที่สามทุกครั้งไปเช่นกัน

4. การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก

สำหรับการสัมภาษณ์ ก่อนที่ผู้วิจัยจะดำเนินการสัมภาษณ์ ได้มีการเตรียมการไว้หลังจากที่ทำการศึกษาข้อมูลเบื้องต้นในสนามสักครั้ง หรือสองครั้งก่อนแล้วนำข้อมูลมาเปรียบเทียบกับวัตถุประสงค์ของการทำการวิจัยในครั้งนี้ เพื่อตรวจสอบดูว่า ควรจะรวบรวมข้อมูลอะไรบ้างที่สามารถตอบสนองวัตถุประสงค์ได้ครอบคลุมทั้งหมด หลังจากนั้นจึงได้ทำการกำหนดกรอบหรือเค้าโครงคำถามกว้าง ๆ ให้เป็นแนวทางในการที่จะนำไปแลกเปลี่ยนพูดคุยกับผู้ให้ข้อมูล ซึ่งในการแลกเปลี่ยนพูดคุย ผู้วิจัยจะใช้เทคนิคในการตั้งคำถามเพื่อสอบถามผู้ให้ข้อมูลอย่างต่อเนื่องกับคำตอบที่ได้รับตามเนื้อหาของการสนทนา ซึ่งในบางครั้งผู้ให้ข้อมูลจะมีการแสดงความคิดเห็นที่นอกแนวหรือประเด็นที่เตรียมไป เพราะผู้ให้ข้อมูลมีประสบการณ์ในการดำเนินชีวิตมานาน โดยเฉพาะคนเฒ่าคนแก่ ซึ่งถ้าหากมีใครมาให้ความสนใจและตั้งใจฟังเรื่องราวผ่านการบอกเล่าก็ดูจะมีความกระตือรือร้นที่จะถ่ายทอดออกมา ผู้วิจัยเองก็ต้องพยายามถามคำถามเพื่อให้นำไปสู่ประเด็นที่ต้องการให้ได้ ทั้งนี้ต้องขึ้นอยู่กับเทคนิคเฉพาะตัวของแต่ละบุคคลด้วย ในการตั้งแนวคำถามผู้วิจัยได้สร้างความชัดเจนให้กับตนเองด้วยการนำเสนอแนวคำถามปรึกษากับอาจารย์ที่ปรึกษาและแลกเปลี่ยนกับเพื่อน ๆ หลายคน ซึ่งเมื่อพิจารณาแล้วเห็นว่าสามารถครอบคลุมตามวัตถุประสงค์จึงนำไปดำเนินการในสนามต่อไป

ประสบการณ์ที่น่าสนใจในการทำสัมภาษณ์หรือแลกเปลี่ยนกับผู้ให้ข้อมูลคือ มีครั้งหนึ่งผู้วิจัยได้ใช้เวลาเกือบ 2 ชั่วโมง คอยสอบถามถึงความเชื่อและพิธีกรรมต่าง ๆ ของชุมชนกับพ่อ

แผ่นบิโอพอพ็ว ซึ่งมีความรู้ในเรื่องดังกล่าวเป็นอย่างดีประกอบกับประสบการณ์ชีวิตที่เห็นและผ่านมา มาก ทำให้พ่อแผ่นสามารถเล่าให้ผู้วิจัยเพลิดเพลินไปกับเรื่องราวของแกได้เป็นอย่างดีพร้อมกันนั้น ได้ทำการวิเคราะห์ไปพร้อมกันด้วย มีผลทำให้ผู้วิจัยไม่สามารถถามประเด็นและเนื้อหาของการพูดคุยได้ เพราะทุกสิ่งทุกอย่างที่ได้รับฟังดูเหมือนว่ามีความสำคัญเท่ากันหมด จึงต้องขอตัวลาพ่อแผ่น กลับไปบ้านพัก เพื่อเรียบเรียงข้อมูลที่ได้รับฟังจากปากพ่อแผ่น โดยบอกว่าวันนี้หมดคำถามแล้วหาก ขาดตกบกพร่องตรงส่วนไหนจะขออนุญาตมาคุยกับพ่อแผ่นอีก ซึ่งพ่อแผ่นเองก็ยินดี ตรงนี้เป็นจุดที่ ควรระวังเป็นอย่างยิ่งในการทำการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก เพราะมีฉะนั้นจะได้ข้อมูลมากมายไปหมด ดังนั้นควรหาเวลาหลังจากการสัมภาษณ์ทำการเรียบเรียงข้อมูลให้ชัดเจนแล้วค่อยเริ่มใหม่ พร้อมกับทำการตั้งประเด็นคำถามต่อจากข้อมูลที่ได้รับไว้ด้วย หากมีข้อสงสัยหรือไม่ชัดเจนในข้อมูล บางอย่าง นอกจากนั้นผู้วิจัยยังได้ทำการสัมภาษณ์กับผู้ให้ข้อมูลคนอื่นอีก 2-3 คน เพื่อเป็นการยืนยัน ข้อมูลที่ได้รับในเรื่องเดียวกันให้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น โดยใช้เครื่องบันทึกเสียงขนาดเล็กช่วยในการ เก็บรายละเอียดของข้อมูล พร้อมไปกับการบันทึกหัวข้อการแลกเปลี่ยนแล้วจึงนำมาถอดใจความที่ สำคัญจากแถบบันทึกเสียงและจัดหมวดหมู่ของข้อมูลตามประเด็นที่ต้องการ เพื่อให้เกิดความสะดวก ต่อการวิเคราะห์และสรุปข้อมูลต่อไป

สำหรับระยะเวลาที่ผู้วิจัยใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามครั้งนี้ประมาณ 10 เดือน โดยเริ่มตั้งแต่เดือน เมษายน 2535 - มกราคม 2536 ซึ่งในการเข้าไปเก็บข้อมูลแต่ละครั้งผู้ วิจัยได้ใช้เวลาอาศัยอยู่ในชุมชนประมาณเดือนละ 7-10 วัน ส่วนเวลาที่เหลือใช้ในการแจกแจง ข้อมูล การเรียบเรียง รวมถึงการปรึกษาหารือกับอาจารย์ที่ปรึกษาและค้นคว้าเอกสารตำราเพิ่ม เต็มเป็นระยะ ๆ แม้จะดูว่าผู้วิจัยใช้เวลาอยู่ในชุมชนน้อย แต่การเก็บข้อมูลบางช่วงซึ่งตรงกับการ ประกอบพิธีกรรมหรือมีกิจกรรมสำคัญ ๆ ในชุมชน ผู้วิจัยได้ทราบข่าวล่วงหน้าจากผู้ให้ข้อมูล ซึ่งมีความคุ้นเคยส่วนตัว และมีเวลาเข้าร่วมสังเกตการณ์พร้อมทั้งแลกเปลี่ยนกับชาวบ้านได้อย่างเต็มที่ ดังนั้นข้อมูลที่ได้รับจึงมีความน่าเชื่อถือและครอบคลุมวัตถุประสงค์การวิจัยในครั้งนี้

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้แยกการวิเคราะห์ข้อมูลออกเป็น 2 ช่วง คือ กระทำการ วิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้นในสนามจากการสัมภาษณ์และการสังเกตโดยเปิดโอกาสให้ผู้ให้ข้อมูลมีส่วน

ร่วมในการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้รับด้วย และเป็นการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้าในขณะเดียวกัน โดยพิจารณาจาก 3 องค์ประกอบ คือ บุคคล กิจกรรม และเวลา เพื่อความเหมือนและความแตกต่างของข้อมูล เพราะเป็นองค์ประกอบที่จำเป็นต่อกระบวนการสืบหาคความคิดที่เสนอโดย กาญจนา แก้วเทพ (อ้างแล้ว, หน้า 175-187) และทำการวิเคราะห์อีก โดยนำข้อมูลสนามและ ข้อมูลจากเอกสารงานวิจัยมาวิเคราะห์ร่วมกันถึงความสัมพันธ์ระหว่างระบบโครงสร้างต่างๆ ภายในชุมชนกับปัจจัยต่างๆ มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของกระบวนการถ่ายทอดของชุมชน โดยวิเคราะห์ให้เห็นภาพรวม แล้วสรุปออกมาเป็นรูปธรรมที่ตอบสนองวัตถุประสงค์ของงานวิจัยในครั้งนี้

จากนั้นจึงนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลออกมาเป็นลักษณะการเขียนเชิงบรรยายหรือ พรรณาการ (Descriptive)

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

Copyright© by Chiang Mai University

All rights reserved